

УДК: 323.1:: [355/359.07:329.734]

Юлія Руденко

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ЗАХИСТ ВІД ДЕСТРУКТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ У КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Робота присвячена проблемі «цементування» національної ідентичності на основі цінностей громадянського суспільства в умовах існування деструктивних зовнішньо- та внутрішньополітичних інформаційних впливів.

Ключові слова: національна ідентичність, громадянське суспільство, інформаційна безпека.

Сучасні виклики національній безпеці України, а у контексті назви роботи – інформаційній безпеці, свідчать про наступне: на сьогодні гостро стоїть питання не тільки про шляхи розвитку України, але й про існування серйозних загроз її суверенітету. Розбудова української державності, проведення реформ, розбудова громадянського суспільства неможливі без розвитку української духовності. Зусилля з реформування економічних відносин та удосконалення політичної системи виявляються марними, якщо вони не торкаються так званого “людського фактору”, не залучають позитивний аспект духовної мотивації людської поведінки, не актуалізують у свідомості людей національні цінності. Тому актуальним феноменом дослідження сьогодні стає національна ідентичність та пошуки засобів її забезпечення.

Значні наукові надбання з окресленої у статті проблематики знаходимо у працях таких вчених як: Я. Грицак, А. Колодій, І. Кресіна, І. Курас, В. Лісовий, О. Литвиненко, Л. Нагорна, І. Панарін, Г. Почепцов, Ю. Римаренко, М. Степико, В. Ткаченко, Л. Шкляр тощо.

Необхідно наголосити, що проблемі національної ідентичності та ідентитету сьогодні присвячено багато праць соціальних філософів, політологів, соціологів, правознавців, але більшість, безумовно, ґрунтовних досліджень переважно констатує наявність, функціонування та еволюційне формування окреслених феноменів. Але на сучасному етапі, в контексті існування як в середині країни, так і ззовні потужних деструктивних інформаційних впливів, виникає питання - чи можна зберегти національну ідентичність правовими методами, спираючись на цінності громадянського суспільства; при цьому не створюючи нової єдиної державної ідеології? (Останнє, зрозуміло, з острахом сприймається у пострадянських країнах). Ця проблема, на нашу думку, потребує більш змістовного розгляду.

Метою статті є осмислення феномену «національної ідентичності» крізь призму її збереження за посередництвом інструментів громадянського суспільства.

Актуальність теми статті, на нашу думку, по'язана з посиленням інформаційних впливів, фактично, інформаційного протистояння як всередині країни, так і руйнуючих інформаційних впливів зовнішньополітичного характеру. У цьому контексті постає нагальна потреба не просто захисту інформаційного простору, а й збереження національної ідентичності.

Отже, «ідентичність – найважливіший акт самоусвідомлення суспільством і у ньому кожною особистістю самих себе, сутнісних основ свого буття в історії... Проблема ідентитету й ідентифікації – це проблема того, як мислить, відчуває й діє людина в усіх формах своєї втіленої єдності зі своєю історією, культурою, духовністю, з позицій будь-якої форми свого соціально, економічно, політично стратифікованого буття» [5, с.41].

Під національній ідентичністю мається на увазі почуття приналежності й єдності людини певній нації [1].

Як зберегти національну ідентичність під «зливою» різного роду інформаційних впливів? Більше того, як зберегти те (національну ідентичність), що є і так поки що досить «крихким» феноменом, формується як і національна культура (включаючи культуру політичну) поступово, еволюційно та органічно на відміну, наприклад, від ідеології, яку можна сформувати більш масованими пропагандистськими методами за більш стислий термін? Чи взагалі є такі м'які, органічні засоби, які б сприяли «зміцненню» національної ідентичності, розширювали коло громадян, які б вважали б себе, як китайці чи японці “часткою єдиного національного тіла?”.

Чому це питання сьогодні настільки актуальне? В світлі сучасних подій, що відбуваються в Україні та в контексті її взаємовідносин з іншими державами, слушно, на нашу думку, навести вислів дослідника Г. Почепцова: «Сьогодні будь-яка війна починається з інформаційного «артобстрілу». Навіщо завойовувати країну силою зброї, стикаючись зі спротивом та маючи втрати? Можна підкорити її зсередини, силами її ж громадян. Це і є кінцева мета, глобальна стратегія інформаційної війни. Американець Джозеф Овертон сформулював теорію «інформаційного вікна» - комплексу засобів, які дозволяють розширити межі дозволеного як завгодно далеко в будь-якому суспільстві. Методика інформаційної війни – розширити «вікно Овертона» до такої міри, що воювати вже не прийдеться, «приз» сам впаде у руки” [8]. Тому нам сьогодні конче потрібний потужний інформаційний простір, цементований сильною ідеєю, спроможний адаптувати до себе або відкинути без катастрофічних наслідків чужі цінності, чужу гегемонію. Парадокс полягає у тім, що потужне не треба захищати, а слабе приречене на загибель за будь-яких умов. Адміністративні заборони й контрпропаганда можуть тільки дещо загальмувати процес, одночасно посилюючи позиції опонентів. Як говорять: «заборонений плід завжди солодкий»... І у цьому контексті сформована національна ідентичність є потужним запобіжником від будь-якого роду інформаційних «вливань».

Значний вплив на способи захисту інформаційного простору і способи формування національної ідентичності справляє чинний у країні політичний режим. У цьому зв'язку хочемо запропонувати підходи до моделей інформаційної політики у контексті захисту інформаційного простору від інформаційних впливів, запропонованих В. Литвиненком, які корелюють і з певним політичним режимом і спираються на певну модель ідентичності, національної, класової чи не враховують цей феномен взагалі.

Отже, автор виокремлює такі моделі інформаційної політики у контексті захисту інформаційного простору країни від інформаційного впливу:

1) Модель інформаційної експансії. Країна (група країн) має значний інформаційний потенціал і спрямовує його назовні. Потребує наявності певної національної ідеї на кшталт ліберальної демократії й принципу прав людини, комуністичної тощо. Яскравий приклад подібної політики демонструють США.

Також близька до цієї моделі модель «залізної завіси». Її сутність полягає не в обмеженні вільного обігу інформації, як багато хто вважає, а у спробі вибудувати свій автономний інформаційний простір, власний світ ідей і інформації. Йдеться про формування локальної гегемонії у межах державних кордонів. Країна намагається створити самодостатній інформаційний простір. Проте має місце цікавий парадокс: якщо не відбувається інформаційної експансії, то країна поступово втрачає свій власний інформаційний простір. Так сталося із соціалістичним табором після того, як комуністичні ідеї втратили вагому частину своєї привабливості, а потім і популярності. Саме тому диктаторські режими, позбавлені власної надії, приречені у сучасному світі на нищівну поразку. «Одна з причин падіння середньовічних комун

(Італії. – Прим. О.Л.), тобто правління економічного класу, була неспроможність створити власних інтелектуалів, і, відповідно, здійснювати будь-яку гегемонію поза диктатурою» [2, с.31]. Подібне правління породжувало й породжує космополітизм інтелектуалів. Леонардо да Вінчі було байдуже, кому продавати малюнки укріплень Флоренції, хоча б і герцогу Валентино, її одвічному ворогу.

2) Країна намагається прийняти вже існуючі умови гри, приєднавшись до однієї з потужних груп держав, відкривши їм свій простір, прагнучи увійти до вже існуючої гегемонії. Натомість вимагає допуску до інформаційних потоків, участі у їх формуванні. Цим шляхом йдуть нині країни Центральної Європи. За умов наявності історичної та культурної спорідненості модель здається найсприятливішою для середніх та малих країн. (Тут, як і в першій моделі «ліберальні цінності» теж залишаються «культурним кодом» для ідентифікації – авт.)

3) Країна намагається відкритися всьому світу, нічого не роблячи для поширення інформації про себе і не розглядаючи проблем інформаційної безпеки. Наслідком такої політики є домінування в інформаційному просторі тих, хто сильніший на даний момент, фактична втрата інформаційного суверенітету. Близькою до цієї моделі за наслідками впровадження є й остання модель.

4) Країна нічого не робить. Ідеться про відсутність спеціальної уваги до проблематики інформаційного суверенітету, ситуацію пущено на самоплив. Держава не дбає про процеси в інформаційній сфері, жодним чином не намагається впливати на них [6, с. 202].

Із наведених моделей інформаційної політики стає зрозумілим, що політичний режим визначає далеко не всі характеристики системи захисту інформаційного простору. Дослідження свідчать, що у сучасному світі надійний захист масової свідомості від модернової пропаганди, захист інформаційного простору будь-якої країни (читай: захист чинної системи гегемонії), може забезпечити тільки високорозвинене духовне виробництво, спроможність держави чи, зокрема, політичної еліти, політичних лідерів тощо генерувати справжні ідеї, здатні надихати людей і об'єднувати суспільство. Безумовно, однією з таких ідей є національна ідея, яка ґрунтується на національній ідентичності.

З іншого боку, однією з суттєвих проблем, на нашу думку, є перебільшення ролі держави у цьому процесі. Хоча низка українських вчених покладає все ж таки на державу генерування ідей, які об'єднують суспільство та, в кінцевому рахунку, вплинуть на формування національної ідентичності. Наприклад, зважаючи на те, що етнічні групи в Україні є одним з пріоритетних суб'єктів громадянського суспільства, знаний український вчений М.Т. Степико стверджує, що роль держави в етнополітичних процесах залишається основною, адже завдання держави – вироблення механізмів досягнення балансу інтересів і стабільності суспільства. Це передусім цілеспрямована діяльність усіх суб'єктів політики (або їх представників у особі партій, рухів, еліт), спрямована на досягнення стабільності багатонаціонального суспільства. Пріоритетом Української Держави має стати формування власне українських комунікативних структур взаємодії етносів, на основі відродження та модернізації української культури, оскільки лише ментальні структури розвиненої та цивілізованої нації можуть бути платформою для повномасштабної консолідації представників інших культур [9, с.104]. На нашу думку, подібна точка зору має певні суперечності, з одного боку – держава – гарант вільного і рівного розвитку всіх груп, суб'єкт, що дотримує «баланс у суспільстві»; з іншого – «пріоритетом Української Держави» є формування «власне українських комунікативних структур взаємодії етносів, на основі відродження та модернізації української культури». В наведеній позиції все ж таки наявні елементи «етатистської» свідомості, а саме: чому саме держава визначає громадянам, з чим, чи з ким ідентифікуватися у громадянському суспільстві? Не заперечуючи самоцінності і

вартості держави, насмілюємося стверджувати, що вона (держава) не повинна, принаймні, бути вище за людину. Ще видатний український вчений М. Драгоманов наполягав на самоцінності людини перед державою, вважаючи не самим значним питанням навіть визначення форми останньої, але значним питанням – рівень обслуговування нею інтересів суспільства і окремого громадянина [3].

На нашу думку, коли ми перебільшуємо роль держави як інституту, що регулює процеси, що відбуваються у громадянському суспільстві, ми залишаємося у «поставторитарній риторичі». Тобто, хотілося б зазначити наступну позицію - однією з основних умов виникнення здатності захистити свій інформаційний простір від потужних зовнішніх інформаційних впливів є чітка самоідентифікація громадян із їхньою країною, нацією. (Іншими словами, формування чи точніше, «виращування знизу» потужного громадянського суспільства, згуртованого навколо інтегрованих національних цінностей із залученням всіх етнічних та інших груп населення країни – авт.). Якщо така самоідентифікація відсутня, то захист масової свідомості громадян неможливо забезпечити від зовнішніх інформаційних впливів, до яких би найжорстокіших методів не вдавалася державна влада, які б найдосконаліші методи та інструменти не використовувалися політико-пропагандистським апаратом. І це стає очевидним з наведених вище моделей інформаційної політики.

Спостерігається закономірність: надійний захист проти інформаційного впливу може забезпечити лише міцна ідейна система, гегемонія, що розвивається, не сконцентрована на собі, а прагне найбільшого поширення, аж доки вона не втрачає привабливості для оточуючих. Альтернативою відкритості, експансивності може бути тільки застосування найжорстокіших, майже тоталітарних методів контролю, застосування прямого примусу. Ще за часів Н. Макіавеллі відомо, що ці методи дають короткотривалий та обмежений ефект [6, с. 203]. Але в контексті формування у країні демократичних цінностей та громадянського суспільства, на нашу думку, подібні методи неприпустимі.

У якій же площині шукати консенсус між державою (політичною елітою, політичними лідерами, які її уособлюють) та громадянським суспільством з метою формування національної ідентичності у контексті захисту від зовнішніх інформаційних впливів? На нашу думку, гідну відповідь можна знайти у монографії колективу авторів Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України – українські вчені зауважують, що необхідно розділяти поняття «національна ідея» і «національна мрія». Остання формується соціумом, громадянським суспільством, а не політичною елітою і може суттєво відрізнитися від її бачень [4, с. 250-256]. Тобто, необхідна збалансованість наповнення цих двох понять і взаємна повага суб'єктів, що формують зміст понять «національна ідея» та «національна мрія». Тоді ми будемо мати міцний фундамент для формування національної ідентичності, що, в свою чергу, захистить нас від зовнішніх інформаційних впливів.

Однак вище викладене не можна розуміти як те, що держава відіграє другорядну роль в цілому у забезпеченні інформаційної безпеки - в певних напрямках забезпечення інформаційної безпеки, можливо, необхідний навіть пріоритет держави. Зокрема, зважаючи на те, що інформаційна безпека - стан захищеності особи, суспільства і держави, при якому досягається інформаційний розвиток (технічний, інтелектуальний, соціально-політичний, морально-етичний), за якого сторонні інформаційні впливи не завдають їм суттєвої шкоди [7, с.5]. Тобто стає зрозумілим, що інформаційний вплив може бути як інформаційно-технічний, так і інформаційно-психологічний. Особливо у контексті інформаційно-технічному можна акцентувати увагу на пріоритеті державного регулювання.

Отже, з викладеного вище можна зробити наступні висновки – щоб захистити країну від зовнішніх руйнівних інформаційних впливів необхідно рухатися до

розширення кола осіб, які б ідентифікували себе з українською нацією, але не з суто етатистських (авторитарних) позицій, а спираючись на цінності поліетнічного складу українського суспільства (безумовно, маючи на увазі цінності смислоутворюючого українського етносу) при умові, коли держава та громадянське суспільство рухаються назустріч один одному.

1. Boermer P. (ed) Concept of National Identiti . Baden-Baden. 1986. 252 p.
2. Грамши А.С. Письмо к Т. Шухт от 17.08.91. Искусство и политика: в 2 т. М.: Искусство. 1991. Т.1
3. Драгоманов М.П. Вибране. К.: Либідь. 1991. 688 с.
4. Етнос, нація, держава. Україна в контексті світового етнодержавницького досвіду: Монографія / Під заг. ред. Ю. Римаренка. К.: Інститут держави і права НАН України. 2000. 516 с.
5. Козин Н.Г. Идентификация. История. Человек. Вопросы философии. 2011. №1. С.40-45
6. Литвиненко О.В. Інформаційні впливи та операції: Монографія. К.: Національний інститут стратегічних досліджень. Серія «Національна безпека». Випуск 6. 2003 . 240с.
7. Петрик В. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи. Юридичний журнал. 2009. №3 С. 5-9
8. Почепцов Г. Информационные войны. Новый инструмент политики. М.: Алгоритм. 2015. 256 с.
9. Степико М.Т Українська ідентичність: феномен і засади формування: Монографія. К.: НІДС. 2011. 336 с.

References

1. Boermer P. (1986) National conceptus Identiti [Concept of National Identiti]. Baden-Baden [in English].
2. Gramshi A.S. (1991) Pis'mo k T. Shukht ot 17.08.91 [Letter to T. Schucht of 08/17/91]. Iskusstvo i politika [Art and politics].Moscow: Iskusstvo, Vol.1 [in Russian]
3. Drahomanov M.P. (1991) Vybrane [Favorites].Kyiv:Lybid [in Ukrainian]
4. Etnos, natsiya, derzhava. Ukrayina v konteksti svitovoho etnoderzhavnyts'koho dosvidu (2000) [Ethnicity, nation, state. Ukraine in the context of world ethno-state experience]/ Pid zah. red. YU. Rymarenka [Under the head. ed. Y. Rimarenko]. Kyiv:Instytut derzhavy i prava NAN Ukrayiny [in Ukrainian]
5. Kozin N.G (2011).. Identifikatsiya. Istoriya. Chelovek. [Idetification.History.Human] Voprosy filosofii [Matters of philosophy],no1.S.40-45 [in Russian]
6. Lytvynenko O.V. (2003) Informatsiyni vplyvy ta operatsiyi [Influences and operations].Kyiv: Instytut derzhavy i prava NAN Ukrayiny [in Ukrainian]
7. Petryk V. (2009) Sutnist' informatsiynoyi bezpeky derzhavy, suspil' stva ta osoby. [The essence of information security of the state, society and the individual]. Urydychnyy zhurnal [Law Journal].no 3, S.5-9[in Ukrainian]
8. Pocheptsov G. (2015) Informatsionnyye voyny. Novyy instrument politiki [Information war. A new policy tool]. Moscow: Algoritm [in Russian]
9. Stepyko M.T (2011) Ukrayins'ka identychnist': fenomen i zasady formuvannya [Ukrainian identity: the phenomenon and principles of formation] Kyiv: NIDS [in Ukrainian]

Rudenko Yulia. National identity: protection against destructive information influences in the context of civil society building in Ukraine

National identity means the sense of belonging and unity of a person to a particular nation. The current political regime in the country has a significant influence on the ways of protecting the information space and the ways of forming national identity.

But in spite of the basic components of the regime, in the modern world, protecting the information space of any country can provide only highly developed spiritual production, the ability of the state or, in particular, of the political elite, political leaders, etc., to generate genuine ideas capable of inspiring people and uniting society. Undoubtedly, one such idea is a national idea that is based on national identity.

At the same time, in our opinion, when we exaggerate the role of the state as an institution regulating the processes that take place in civil society, we remain in "post-authoritarian rhetoric". That is, I would like to point out the following position - one of the basic conditions for the emergence of the ability to protect their information space from powerful external information influences is a clear self-identification of citizens with their country, nation. (In other words, the formation, or more precisely, the "cultivation from below" of a powerful civil society, united around integrated national values, involving all ethnic and other population groups in the country).

In the absence of such self-identification, the protection of the mass consciousness of citizens cannot be secured from external information influences, no matter what the cruelest methods can be resorted to by the state authorities, which would be the most advanced methods and tools used by the political propaganda apparatus.

It is therefore important not only to form a national idea (formed by the state), but also to pay attention to how a national dream is formed ("sponsored" by civil society), to seek consensus between the two phenomena.

Keyword: national identity, civil society, information security.